

Od barokní Missa solemnis zpět k eucharistii

Petr Kolář, SJ

Vezmeme-li po pořádku nepočtené texty, které v NZ mluví výslovně o *památce poslední Ježíšovy večeře s učedníky* (takto mluví Ježíš k učedníkům jedině u Lukáše!), nedozvíme se skoro nic o způsobu, jak tato památka byla slavena. Prvním textem je snad už Sk 2,46: Čteme tam, že (křesťané jeruzalémského společenství) "*po domech lámali chléb a dělili se o jídlo s radostí a upřímným srdcem*" (Sk 2,46). Není tu ovšem zmínka o eucharistii ani o Ježíšově poslední večeři s učedníky. Na tuto událost se v Ježíšově životě se odvolává apoštol Pavel v 1Kor 11,20-29, kde píše křesťanům v Korintu: "Když se shromažďujete, už to není společenství večeře Páně". Křesťanskou obec v Korintu založil v letech 50 – 52 a od jeho pobytu se tam zřejmě památka poslední večeře Páně slavila. Je zajímavé, že Pavel, o kterém víme, že se nikdy nesetkal s Ježíšem za jeho života, tu říká, že to, "*co odevzdal Korintánům, přijal od Pána*". Spojitost s Lukášovým textem není zřejmě náhodná – Lukáš byl Pavlovým společníkem na jeho evangelizačních cestách, musel ale být ve styku s ústním podáním jeruzalémské tradice, protože na mnoha místech cituje, často doslovně.

V řečtině nepříliš běžný výraz *eucharistein* (vzdávat díky, chválu) se objevuje často v evangeliích při popisu Ježíšovy činnosti, nejčastěji ve spojení s chlebem; často se jedná viditelně o eucharistický symbolismus. Jen tolik úvodem k počátkům slavení eucharistie v křesťanském společenství. Byla to skutečně slavnost díky a chvály Kristu a Bohu za dílo vykoupení a šlo už tenkrát o určitý **obřad**, tedy *rituál*. Byl prostý, ne zcela jednotný, a křesťané jej slavili "po domech" jako večeři Páně. Nevíme jak tento původní obřad vypadal a nevíme ani, kdo mu směl předsedat. Kněžská funkce ještě neexistovala, byli jen "starší obce", presbyteři. Nevíme ani jak byli vybíráni ani nevíme, zda mohli eucharistii předsedat jáhni, o jejichž výběru s apoštolským vkládáním rukou nás NZ zpravuje. Pavel sám nebyl pověřen žádným z původních dvanácti apoštolů, a přece ji slavil. Právě od něj toho o jejím slavení víme nejvíce! V tomto duchu v podstatě probíhala eucharistie až do 4. století, kdy se křesťanství stalo uznaným náboženstvím v říši. Do té doby neexistovaly žádné kostely ani ještě nebyli kněží. Charakter "domácích liturgií" byl intimní, nebyla to masová setkání. Ta přišla až s oficiálním uznáním křesťanského náboženství. První kostely románské doby se snažily zachovat co možná nejvíce z předchozího období, například dispozici věřících okolo obětního stolu, který býval nejdříve uprostřed kostelního prostoru, koncipovaného ve formě kříže; stačí se podívat na románské kostely z doby před vzestupem římského papežství. Také "posvátná rezerva", tedy místo, kde byl uchováván proměněný chléb, byla obvykle v boční zdi a nikoliv ve svatostánku na význačném místě kostelního prostoru.

Sílící symbióza mezi politickou a duchovní "mocí" ale neodvratně zdůrazňovala také význam hierarchů, partnerů mocenských politických špiček. Biskupové, opati, kardinálové, preláti, a později na nejnižším stupni už se i kněží najednou vyčleňovali z bratrských vztahů mezi křesťany. Odráží se to i v následné konstrukci kostelů: Posvátné úkony se stále zřetelněji odehrávaly mezi vysvěcenými členy hierarchie a Bohem, a to v jednom ze tří schválených liturgických jazyků: řecky, latinsky a hebrejsky (v tomto třetím jazyce se ale ve skutečnosti eucharistie nikdy neslavila a naopak v 9. století – revolučně – přibyla zásluhou bratří ze Soluně staroslověnština). Eucharistický stůl se stal oltářem a byl vyvýšen na sedmistupňovou "tribunu" jednak aby velké shromáždění na něj lépe vidělo, jednak – a hlavně – aby se zdůraznila pozice "slavícího kněze". Sedm stupňů, vlastně nejdříve čtyři a pak, po malém odstupu, další tři, znázorňovalo čtyři nižší a dále tři vyšší "svěcení" až ke kněžství, která umožňovala posvěceným osobám účast na nejvyšším stupni posvátného dění, ke kterému laici pod stupni nebyli přizváni. Tento záměr byl navíc zdůrazněn ještě novou konstrukcí kostela: Oltář se stavěl v "presbytáři" (to slovo je vše, co zbylo z někdejší role presbyterů), na nejvyšším místě kostelní lodi, daleko od prostého lidu, na zdi naproti vstupu do kostela. Vzniknul proslulý "autobus" s knězem v čele, hledícím k oltáři se svatostánkem (také jedna novota...) a tím vzhůru k Bohu, a s Božím lidem ve způsobných řadách za ním.

Římský biskup, nástupce apoštola Petra, se stále zřetelněji profiloval jako *hlava církve* a nikoliv tedy už "jen" jako primus inter pares, první mezi rovnými. Latina, původně lidový jazyk římské říše (jazykem vzdělanců byla řečtina!), přetrvávala rozpad této říše a stala se v jazykové spleti něčeho, co bychom mohli nazvat nářečím, hlavním prostředkem komunikace. Bylo logické, že se stala hlavním a brzy pak už jediným přípustným jazykem křesťanských obřadů. Lidé této západní části Středomoří (o národech v pravém slova smyslu by asi ještě nebylo vhodné mluvit) latině aspoň částečně rozuměli, jak se ale křesťanství šířilo dále

od Středozemního moře, přijímaly křesťanství etnické skupiny, pro které už byla latina zcela nesrozumitelná. V těchto souvislostech teprve vyniká iniciativa cyrilometodějské mise, která vlastně "vnutila" Římu další liturgický jazyk (!!), bohužel ovšem ne na dlouho...

Výsledek byl logický: věřící latinské liturgii nerozuměli a nemohli se na ní tedy doopravdy podílet! Tady se ocitáme historicky v největší vzdálenosti od původní eucharistie!

Jak známo – když se hora nechce přiblížit Mohamedovi, musí se Mohamed přiblížit k hoře: Po zákazu jiné než latinské liturgie v katolické církvi si tam, kde latina už byla jen jazykem vzdělanců, církevní představení uvědomovali nepříjemnost vzniklé situace, a protože nebylo možné jít proti latině v liturgii, hledali jiné cesty, jak věřící přece jen do "dění v kostele" nějak vtáhnout, což u nás **v míře vrchovaté provedlo baroko!**

Od eucharistie se tak došlo k jakémusi posvátnému divadlu pro nevzdělaný lid. Uvedu jen pár signifikantních příkladů: Slavnostní (nedělní a sváteční) průvod chrámem k oltáři (původně zcela pohanský, křesťany nemilovaný název!) v čele s křížem, za kterým šli světloňosi se svícemi, akolyté s misálem ve výši ramenou a kněz na konci, který kropil přítomné svěcenou vodou (*Asperges me*). Vše ovšem bylo ještě výrazněji koncipováno, jestliže byl "celebrantem" (nový pojem!) třeba "infulovaný" opat nebo dokonce biskup! Okolo oltáře členové průvodu zaujali místa, odpovídající jejich stupni začlenění do škály důstojnosti: jáhnové se štolou křížem přes jedno rameno jen jeden stupeň pod knězem, o stupeň níže podjáhen a na dalších trochu vzdálenějších stupních od oltáře lektori, vrátníci, akolyté exorcisté a jak se celý ten posvátný liturgický svět nazýval. V dalším každý plnil roli, kterou mu jeho stupeň začlenění do hierarchie dovozoval (výraz *hierarchie* je odvozen od slova *hiereus* – kněz a v NZ se vyskytuje jen při označování židovského kněžstva – s jedinou výjimkou, kdy je tak u Lukáše označen pohanský kněz, sloužící modlám!). Teď už ale to byl kněz křesťanský sám, a už nebyl u stolu s ostatními bratřími ve víře, ale stál k nim otočen zády (čelem ke svatostánku nad oltářem, ve který se proměnila posvátná rezerva) a činil různá gesta jako poklekání, znamení kříže, spínání a rozpínání rukou, přesný způsob zacházení s patenou a kalichem. Lid se modlil růženec a později, ve vylepšené verzi, zpíval mešní písně. Kostel se stal uměleckým dílem s krásnou výzdobou včetně nahatých andělíčků a zlatých ozdob na všech stranách. Varhany k tomu hrály a kněz si cosi nesrozumitelného šuškal sám pro sebe (?) pod vousy, zády k lidu, daleko, daleko od kdysi intimní a přímo citově nabitě eucharistie ...!

Patřím ke generaci, která to vše ještě zažila, byť už, popravdě řečeno, ve zchátralé formě: ač to nebylo ještě dovoleno, už jsme používali misálky s českými texty liturgie (!!), kostelní baroko jsme sice neodmítali (vono to baroko je hezký pro voko, že ano?), ale při mši svaté (pořád ještě "mše") jsme už dávali přednost jiné estetice. Ostatně, výraz "mše" se vžíval postupně zhruba od 6. století a byl převzat z profánní oblasti, kde znamenal "propuštění", "rozloučení" po ukončení shromáždění nebo po audienci. Požehnání na konci eucharistie, které bylo takovým rozloučením, se pak stalo označením celého obřadu, eucharistie. I to je nepříliš vhodný důsledek vývoje, jako by to hlavní na setkání společenství u stolu Páně byl povel k odchodu, konec bohoslužby ...

Tím se dostáváme k závěru tohoto vývoje, vedoucího kamsi pryč od původního smyslu eucharistie. Teologové přemýšlející nad touto situací připravili přes odpor mnohých vlivných členů církevní hierarchie svým studiem církevních dějin liturgickou reformu 2. Vatikánského koncilu, která ve skutečnosti nebyla revolucí, bouráním tradic, ale návratem k tomu, co původně bylo: k eucharistii! Její důležitou součástí bylo umožnění liturgie v jazycích místa slavení eucharistie, ale to nebylo vše a možná to nebylo ani to nejdůležitější; to hlavní byl návrat (nebo aspoň snaha o přiblížení se) k eucharistii! Inspirací přitom bylo slavení eucharistie v dobách před její proměnou v liturgické divadlo. Patristická literatura a její překlady do moderních jazyků se staly podnětem snah o vykročení z odcizeného slavení liturgie doby před koncilem. Podmínky k tomu koncil vytvořil, ale jejich využití k nápravě učiněných mylných kroků je naším úkolem. Zatím bohužel nesplněným, alespoň v místě, kde se nacházíme.